

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.13

А. П. Запоцький
кандидат юридичних наук,
здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Постановка проблеми. Розвиток будівництва як однієї з найбільших галузей матеріального виробництва в Україні щороку активізується, незважаючи на доволі складну політико-економічну ситуацію в державі, пов'язану з реформуванням і низкою інших дестабілізаційних чинників. Сфера будівництва традиційно пов'язана з великим обігом матеріальних цінностей, закупівлею та збереженням будівельних матеріалів, що є привабливим для вчинення злочинів у процесі виконання будівельних робіт. Сфера обігу в будівництві великої маси матеріальних цінностей викликає зацікавленість у кримінально орієнтованих осіб, які вчиняють корисливі злочини, переважно розкрадання шляхом шахрайства, привласнення чи розтрата.

Завданням статті є визначення напрямів ефективного проведення організації і тактики обшуку під час розслідування корисливих злочинів у сфері будівництва для виявлення документів, інших матеріальних носіїв інформації для можливості фіксації доказів про ознаки вчинення таких злочинів.

Виклад основного матеріалу. Отже, одним із основних завдань обшуку під час розслідування злочинів у сфері будівництва є виявлення документів та інших матеріальних носіїв інформації для фіксації доказів про ознаки вчинення злочинів (наприклад, матеріальне чи інтелектуальне підроблення, а також виявлення порушень у проектно-кошторисній документації, допущених забудовником у процесі будівництва та ін).

Маючи достатню підставу вважати, що в якомусь приміщенні чи в іншому місці знаходяться знаряддя злочину, предмети і цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети або документи, які можуть мати значення для кримінального провадження, слідчий на підставі ст. 234 Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України проводить обшук для їх відшукування і вилучення [1].

Вимоги до проведення обшуку належать до загальних і зазначені в ст. 223 КПК України – це

встановлені законом найбільш суттєві правила проведення слідчих (розшукових) дій, дотримання яких покликано забезпечити законність і обґрунтованість їх проведення, досягнення їх мети та вирішення завдань кримінального провадження [1; 2, с. 368]. Слідчі (розшукові) дії проводяться лише після внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) (ч. 2 ст. 214 КПК України) [1]. Слідчі (розшукові) дії можуть проводитися тільки в межах строків, передбачених ст. 219 КПК України, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених ч. 3 ст. 333 КПК України. Будь-які слідчі (розшукові) дії, проведені з порушенням зазначеного правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч. 8 ст. 223 КПК України) [1].

Підставами для проведення обшуку є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення його мети (ч. 2 ст. 223 КПК України) [1]. Обшук житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понять незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, зацікавлені в результатах кримінального провадження.

Обшук і вилучення варто проводити в тих випадках, коли є підстави вважати, що необхідні документи не буде видано добровільно зацікавленими особами, або вони можуть бути навмисне зіпсовані, змінені чи знищені, у слідчого мало часу для отримання документів за запитом.

Під час планування підготовчого етапу обшуку слідчий, передусім, повинен:

1) встановити особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;

2) отримати ухвалу слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи (ч. 1

ст. 235 КПК України) [1]. Слідчий за погодженням із прокурором мусить звернутися із клопотанням до слідчого судді. До клопотання мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в межах якого подається клопотання (ч. 3 ст. 234 КПК України) [1];

3) визначити точне місце і час його проведення;

4) уточнити прикмети предметів, назву, зміст і зовнішній вигляд документів, з'ясувати можливі місця їх виявлення, а також місця можливого зберігання цінностей, необхідних для забезпечення відшкодування матеріально-го збитку;

5) окреслити коло учасників обшуку (працівники поліції, поняті та фахівці);

6) вирішити, які технічні засоби повинні використовуватися під час проведення відповідного обшуку, і забезпечити їх наявність.

Типовими місцями вчинення корисливих злочинів у сфері будівництва є місця:

1) вчинення дій щодо фальсифікації проектно-кошторисної документації (приміщення організації-підрядника, рідше організації-замовника будівельних робіт);

2) прийому грошових коштів пайовиків та інших категорій клієнтів (якщо це місце не збігається з офісом забудовника);

3) безпосереднього проведення будівельно-монтажних і ремонтних робіт (будівельні майданчики, складські приміщення, об'єкти будівництва або ремонту).

Отже, типовими місцями проведення обшуку та вилучення під час розслідування такої категорії злочинів доцільно вважати:

- приміщення замовника/виконавця будівельних/ремонтних робіт: бухгалтерію, юридичний, проектний, кошторисний відділи, архів тощо;

- кабінет керівника організації-збудовника;

- приміщення організації-контрагента;

- приміщення банків та інших кредитних установ;

- приміщення аудиторських організацій;

- місця проживання фізичних осіб – пайовиків та інших інвесторів;

- приміщення державних органів, що видають ліцензії;

- адміністративні, складські, виробничі, господарські та інші приміщення, за місцем проживання підозрюваних;

- приміщення слідчого органу, де здійснюється розслідування по зазначеному провадженні (під час вилучення у фізичних осіб-пайовиків та інших осіб, що володіють значущою для розслідування документацією та зацікавлені в наданні її слідчому).

Типовими об'єктами обшуку щодо досліджуваної категорії проваджень є відомості, що відбивають фактичний бік виробничої та фінансової діяльності організації, що проводить будівельні роботи з порушенням проектно-кошторисної та звітної документації. Такі відомості «проявляються» у вигляді:

- початкових варіантів документів, що брали участь у цивільно-правових угодах з інвесторами, які потім були редаговані;

- початкових варіантів проектно-кошторисної документації;

- чорнових записів, що відображають реальний облік обсягу та змісту будівельно-монтажних і ремонтних робіт;

- чорнових записів, що відображають розрахунок грошових коштів, що обертаються в кримінальній схемі: витрати, прибуток і (або) «відкати»;

- особистих нотаток та іншої інформації, що свідчить про наявність і характер латентних зв'язків між співучасниками;

- канцелярського приладдя і засобів офісної техніки, що використовувалися під час складання підроблених документів або документів, що відображають реальну ситуацію у сфері фінансово-господарської діяльності організації, що здійснює будівельні роботи тощо [3, с. 210].

Як відомо, у сучасних умовах провідну роль у веденні бухгалтерського обліку відіграє комп'ютерна техніка, оснащена сучасним програмним забезпеченням. Тому значна частина інформації, що має значення для розслідування, міститься у персональних комп'ютерах осіб, відповідальних за ведення бухгалтерського обліку та звітності, на електронних дисках зберігання інформації. Це викликає необхідність в їх вилученні (ч. 7 ст. 236 КПК України) для дослідження такої інформації, що знаходиться в електронному вигляді [2].

Отже, об'єктами обшуку є: документи, що містять необхідні реквізити, виконані в рукописному або друкованому вигляді, особисті записи, комп'ютерна техніка та знімні носії електронної інформації, що зберігають файли та свідчать про фактичні обставини злочину.

Необхідні документи, що встановлюють факт вчинення злочину, зазвичай, витребуються під час попередньої перевірки (на попередньому етапі розслідування). Однак, здебільшого, під час перевірки до слідчого надходять не оригінали, а ксерокопії таких документів. До того ж можуть надходити ксерокопії підроблених документів. Тому під час вилучення й обшуку бажано отримувати саме оригінали документів.

Мета обшуку полягає у виявленні, фіксації документів і предметів, які можуть мати значення для кримінального провадження.

За необхідності слідчий має право залучати до участі в проведенні обшуку підозрюваного, за-

хисника, представника й інших учасників кримінального провадження. До участі в обшуку також може залучатися спеціаліст, тобто особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і надає консультації під час обшуку. Під час обшуку для вилучення документів доцільно залучення фахівця в галузі фінансової справи й економіки.

Зазвичай, обшук належить до невідкладних слідчих дій, мета яких може бути досягнута тільки з використанням чинника несподіваності. Проведення обшуку з урахуванням чинника раптовості є закономірним діалектичним проявом відображення у свідомості слідчого дій винних у приховуванні ознак злочину у вигляді приховування або фальсифікації проектно-кошторисної або звітної документації [3, с. 138]. Своєчасне проведення обшуку та виїмки гарантує повноту вилучення необхідних доказів. Тому завчасно викликати для участі в обшуку власника житла чи іншого володіння неможливо. Він може бути викликаний, наприклад, телефоном чи за допомогою іншого зручного для слідчого та для нього засобу, передбаченого ч. 1 ст. 135 КПК України, безпосередньо перед початком слідчої (розшукової) дії. Хоча такий механізм пов'язаний із втрачанням певного часу, що особа використовує для прибуття до місця проведення обшуку, проте дотримуються її права та вимоги ч. 1 ст. 236 КПК України.

Залежно від об'єкта, обшук поділяється на чотири види: обшук приміщень: житла чи іншого володіння особи; службових і виробничих приміщень підприємств, установ, організацій; обшук місцевості тощо; обшук особи (ч. 3 ст. 208 КПК України). Під час особистого обшуку в підозрюваного можуть бути виявлені гроші, документи, що засвідчують особу злочинця, листування, записи, з яких можна встановити його зв'язки, плани подальшої злочинної діяльності, а також інші документи та предмети, які можуть мати значення у розслідуванні злочинів у сфері будівництва (шахрайства, крадіжки тощо) [5, с. 107].

Варто пам'ятати, що зволікання із проведенням особистого обшуку дозволить затриманому знищити або викинути предмети, що викривають його. Підозрювані під час затримання можуть вдаватися до різних хитрощів. Тому потрібно уважно стежити за їхньою поведінкою, припиняти їх спроби до втечі і спроби позбутися електронних носіїв, документів. У приміщенні правоохоронного органу відразу ж після доставлення необхідно провести особистий обшук зі складанням відповідного протоколу, в якому детально описати вилучені об'єкти, що можуть бути речовими доказами як даної, так і попередньої злочинної діяльності (наприклад, записні книжки, записки, документи, електронні носії інформації, мобільні телефони тощо). Якщо ж підозрюваному під час затримання

вдалося викинути ті чи інші предмети, документи, то необхідно негайно зробити огляд місця події та зафіксувати вилучення викинутих об'єктів, скласти протокол. Доцільно провести обшук і за місцем проживання затриманого.

Найефективнішим варто вважати проведення групових обшуків, тобто одночасне проведення серії обшуків за місцем проживання підозрюваного, на дачах, у підсобних приміщеннях, сховищах і транспортних засобах. Раптовість групового обшуку позбавляє зацікавлених осіб можливості попередити один одного про небезпеку й заховати або знищити предмети. Для проведення такої тактичної операції створюється необхідна кількість слідчо-оперативних груп. Координувати діяльність таких груп повинен слідчий.

На обрання організаційних і тактичних прийомів проведення обшуку в провадженнях досліджуваної категорії впливають такі чинники: об'єкти, на яких слід проводити обшук (об'єкти обшуку); предмети та документи, які потрібно вилучати (об'єкти пошуку); послідовність і конкретні терміни проведення кожної слідчої дії. Відповідні дані можуть бути одержані кримінально-процесуальним шляхом і міститися в матеріалах кримінального провадження (у показаннях та інших повідомленнях громадян і посадових осіб, заявах, поясненнях, рапортах), у протоколах слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій тощо. Такі дані також можуть бути отримані оперативно-розшуковим шляхом. Важливим є те, що докази, на підставі яких виноситься клопотання про проведення обшуку, повинні відповідати вимогам допустимості (ст. 86–88 КПК України) [1].

Висновок. Отже, для ефективної організації і тактики проведення обшуку під час розслідування корисливих злочинів у сфері будівництва необхідно врахувати наявні підстави, що закріплені у КПК, і дотримуватись вимог КПК щодо проведення обшуку, заздалегідь визначати об'єкти обшуку для використання чинника несподіваності. Також важливим є залучення необхідних спеціалістів (з комп'ютерної техніки та фахівців у галузі фінансової справи й економіки), проведення одночасно групових обшуків, що позбавляє зацікавлених осіб можливості попередити один одного про небезпеку й заховати або знищити предмети, що свідчать про ознаки вчинення злочину.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI.
2. Кримінальний процес: [підручник] / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій та ін. ; за ред. В.Я. Тація та ін. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
3. Задерако С.В. Особенности расследования корыстных преступлений в сфере строительства, связанных с фальсификацией проектно-сметной и отчетной документации : дисс. ... канд. юрид. наук : спец.

12.00.12 «Криминалістика; судово-експертна діяльність; оперативно-розшукова діяльність» / С.В. Задерако; Ростовський юридический інститут Міністерства внутрішніх дел Росії. – Ростов-на-Дону, 2013. – С. 140.

4. Розин А.Н. Расследование мошенничества в сфере жилищного строительства: дисс. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розшукова діяльність» / А.Н. Розин; Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова. – М., 2009. – 194 с.

5. Макарова Н.Ю. Методика расследования мошенничества, совершенного в сфере малоэтажного строительства : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Криминалістика; судово-експертна діяльність; оперативно-розшукова діяльність» / Н.Ю. Макарова; Санкт-Петербургский университет Министерства внутренних дел Росії. – Санкт-Петербург, 2014. – 183 с.

Анотація

Запотоцький А. П. Організація і тактика проведення обшуку під час розслідування корисливих злочинів у сфері будівництва. – Стаття.

У статті розкриті особливості організації і тактики проведення обшуку під час розслідування корисливих злочинів у сфері будівництва, мета обшуку, вимоги та підстави проведення обшуку, планування підготовчого етапу обшуку слідчим, типові місця вчинення корисливих злочинів у сфері будівництва, доцільні об'єкти обшуку, види обшуку, участь спеціалістів, чинники, що впливають на обрання організаційних і тактичних прийомів проведення обшуку.

Ключові слова: сфера будівництва, злочини, обшук, корисливі злочини, матеріальні носії інформації, підроблення, документація, докази.

Аннотация

Запотоцкий А. П. Организация и тактика проведения обыска при расследовании корыстных преступлений в сфере строительства. – Статья.

В статье раскрыты особенности организации и тактики проведения обыска при расследовании корыстных преступлений в сфере строительства, цель обыска, требования и основания проведения обыска, планирование подготовительного этапа обыска следователем, типичные места совершения корыстных преступлений в сфере строительства, возможные целесообразные объекты обыска, виды обыска, участие специалистов, факторы, влияющие на выбор организационных и тактических приемов проведения обыска.

Ключевые слова: сфера строительства, преступления, обыск, корыстные преступления, материальные носители информации, подделка, документация, доказательство.

Summary

Zapototsky A. P. The organization and tactics of the search in the investigation of selfish crimes in the construction industry. – Article.

The article reveals the specifics of the organization and tactics of the search in the investigation of self-serving crimes in the construction sector, the purpose of the search, the requirements and grounds for the search, the planning of the preparatory stage of the search by the investigator, typical places of committing crimes of self-interest in the construction sector, possible expedient search objects, types of search, participation specialists, factors influencing the election of organizational and tactical methods of conducting a search.

Key words: sphere of construction, crimes, search, mercenary crimes, material carriers of information, forgery, documentation, evidence.